

ARISZTOKRATA SORS KÉT VILÁGBAN

Ludvig Daniella: *Erdélyi odisszea.*

A Teleki ikrek története

■ A 21. század kezdete óta szeptember 11. a világméretűvé váló terrorizmus születésnapja. Száz évvel korábban, 1902-ben nagy örömmel hozott e nap a széki gróf Teleki család paszmosi, katolikus ágába: három leánygyermek után fiú ikrek születtek. Lesz, aki örökölje a családi birtokot. Az ikrek nagyszülei nevét kapták: Andor és Ernő. Két vezető erdélyi főúri család vére találkozott bennük. Mindkettő Erdélynek kormányzókat, Magyarországnak minisztereket és miniszterelnököket adott. A Teleki-nagypapa, Andor főrendiházi tag volt. Bátyjának, Géza belügyminiszternek a fia, Teleki Pál (1879–1941) földrajztudós kétszer is viseli a miniszterelnöki tisztséget, s az ikrek útjának egyengetője lesz. Mert a korán elhunyt édesapa, Teleki Ferenc (1870–1925) országgyűlési képviselő nem sokat törődik gyermekeivel. Teleki Ferenc felesége, losonci báró Bánffy Anna (1877–1907) Bánffy Ernőnek (1850–1916) volt a lánya. Ernő bátyja, Dezső (1843–1911) Magyarország miniszterelnöki székét töltötte be a millenniumtól a századfordulóig. Ernő gróf felesége Esterházy Cecília (1857–1946) grófnő volt, s így ez a híres főúri család is szerepel az ősök közt. Kolozsvárt az Egyetem utca 8. sz. alatti Esterházy-palotában laktak, az ikrek is itt születtek. Mondhatni Erdély valamennyi fontosabb arisztokrata családjával rokonságban állottak.

A két iker alig eszmélkedik, amikor édesanyjuk meghal, úgyhogy nevelésük főleg a nagymamákra, elsősorban Cecília grófnőre hárul. A lakásukkal srégen szemben lévő piarista Római Katolikus Főgimnáziumban tanulnak, közepes eredménnyel. 1920-ban még a magyar rendszer szerint tehetnek érett-

ségit. Ekkoriban a trianoni békediktátum nagyban befolyásolja az ikrek további sorsát. Még így is Budapestre mennek 1922 táján közgazdasági stúdiomokra. Megismerik az ottani aranyifjak életvitelét. Nincs nyoma annak, hogy diplomát szereztek volna. Az édesapa korai halála 1925-ben hazahozza őket. Azzal kell szembesülniük, hogy az 1921-es román földreform következtében a birtokokból már nem lehet megélni, állás után kell nézniük. A két fiú megosztózik: a Teleki család első erdélyi birtoka a Paszmoson lévő kastéllyal Ernőnek jut. Rövidesen útjaik szétválnak: Andor Budapesten, Ernő Erdélyben akar érvényesülni. Andor banki pályára lép. Törökországban is próbálkozik. 1929-ben felveszi a magyar állampolgárságot, s ettől fogva a Magyar Külkereskedelmi Intézet munkatársa Athénban, majd 1930-tól Párizsban; 1934-ben a franciaországi kirendeltség vezetője lesz. 1937-ben a párizsi világkiállítás magyar szervezőbizottságában helyettes kormánybiztos. Megkapja a francia Becsületrendet és a Magyar Érdemrend tiszti keresztjét. Sikeres üzletember, de családot nem alapít. Alkalmi kapcsolatok után a nagykövet felesége lesz az állandó szeretője.

Ernő pályafutása sokkal nehezebben alakul. Ő is a Magyar Külkereskedelmi Intézetnél kap 1933-ban beosztást: a bukaresti kirendeltség vezetője. A magyar nagykövet akkoriban Bárdossy László, a későbbi miniszterelnök. Bár Bukarestet rohadt, mocskos városnak nevezi, ott fényes lakást tart fenn, a legmagasabb körökben forgolódik. Rendszeresen ingázik a Bukarest–Kolozsvár–Budapest vonalon. Természetesen a királyi titkosszolgálat, a

Siguranța is felfigyel rá, kémets gyanít benne. Közben pár hétig a leghíresebb és legdrágább német szanatóriumban kezelési neuraszténiáját és impotenciáját. Főleg Budapesten tart híres színésznő szeretőket. Ő sem nőszül meg. A budapesti Carlton Szállóban állandó lakosztály áll rendelkezésére. 1936 végén a románok olyan törvényt hoznak, hogy külföldi kirendeltséget csak az illető ország állampolgára vezethet. Így bukaresti pályafutása véget ér. Károly király kiűnteti. A következő években Ernő állandó belső vívódásban él. Egyrészt Paszmost szeretné renováltatni, de erre nincs elég pénze. És szeretne valamilyen fizetéssel vezető állásba kerülni. A kisebbségi politikába is belép. Bánffy Miklós köréhez csatlakozik. Esélye van az Országos Magyar Párt elnöki székének elnyerésére is – Bethlen György gróf várható lemondása esetén. Majd a Hungaria Szövetkezet elnöki széke jön számításba. Bevallja, hogy irodai, napi köztéttséggel járó munkát nem tudna végezni, vezető szeretne lenni. Továbbra is jár Budapestre és Bukarestbe. Rosszul esik neki, hogy Bethlenék 1937-ben nem biztosítanak számára egy képviselői helyet. Aztán Bánffy Miklós mellett lesz a Romániai Magyar Népközösség vezetőségi tagja, a gazdasági ügyek szakértője, közvetítője a két főváros között. Közben Paszmost renováltatja. Állandó szenvedélye – akárcsak Andornak is – a műgyűjtés. 1939 szeptemberében végre a Magyar Általános Hitelbank Rt. erdélyi képviselőjeként kerül hivatalba: a temesvári, brassói és nagyváradai kirendeltségeket ellenőrzi.

Az 1940. augusztusi második bécsi döntés Ernőt Bukarestben éri. Ekkortáiban mindkét testvér élete fordulatot vesz. Andor 1939-ben hazajön Párizsból, és átveszi a Weiss Manfréd Művek ügyvezető igazgatói tisztségét. Itt csak kirakatember a zsidó érdekelttségű őriscsénél. Nem érzi jól magát. Úgyhogy 1940. január 1-jétől – nyilván a nagybácsi támogatásával – átveszi a Külkereskedelmi Hivatal igazgatását. Áprilisban már a hivatal alelnöke, 1941–1944 között pedig ő az elnök. Ez akkoriban a

külkereskedelmi miniszteri tisztségnek felelt meg. Fontos megbízatásokkal jár Madridban és New Yorkban. Az utóbbi helyen – a kormányzó akadályoztatása esetére – egy emigráns kormány alapjait veti meg. Ernőt 1940 decemberében képviselőként behívják a magyar parlamentbe. Mindkét testvér részt vesz 1941 áprilisában a Teleki Pál öngyilkosságát követő, az egész országot megrendítő temetésen. Ernő a kolozsvári zsidó érdekelttségű Dermata Bőrgyár ügyvezető igazgatói székét nyeri el 1941-ben. Ez is kirakattisztás. Az Erdélyi Gazdasági Tanácsnak is ő az ügyvezető alelnöke, a nagyiparért felel. Ernő ekkoriban többnyire Pesten él fényűző életet. Andor gyönyörű villát vásárol magának. Ernő 1942 februárjában lemond mandátumáról, egy év múlva a kormányzó a főrendiház örökös tagjául nevezi ki. Végre sikerül a paszmosi kastély mintaszerű rendbetételét befejezni. 1943 nyarán ő dolgozza ki az erdélyi autonómiatervet. Közben állandóan jár Bukarestbe. A sajtó is felfigyelt 1944 februárjában a Capșa étteremben adott fogadására, ahol 45 magas rangú politikust és bojár vendégtelt meg. Ebben az évben jó esélye volt a bukaresti nagykövetségi szék elnyerésére. 1944. november 30-tól a Nemzetközi Vöröskereszt pesti irodájának a vezetője. Zsidók ezreinek az életét sikerül megmenteni. Lakását bombatalálat éri, Andor villáját az oroszok fosztják ki. Paszmost is ők rabolják ki, ami még marad, azt a falu széthordja. Különben minden vagyonát CASBI-felügyelet alá helyezik.

Az 1944. márciusi német megszálláskor Andor lemond hivataláról, majd az Ernő biztosította Vöröskereszt-óvóhelyen éli át az ostromot. 1945-ben a két testvér útja végérvényesen szétválik. Andor egy gyógyszer cég képviselőjében Párizsba utazik. Onnan pedig 1948 áprilisában Dél-Amerikába, az argentin fővárosba, Buenos Airesbe hajózik át. Ott hol cégképviselő, hol ügynök. Éppen csak meg tud élni. Sokat betegeskedik.

Ernő hazatér Kolozsvárra. A Siguranța rögtön elkezd megfigyelését.

1948-ban már be is rendelik kihallgatásra. 1949-ben az Egyetem utcai házat államosítják, s őt egy város széli cigányputriba költöztetik. Negyvenhét éves fejjel ki akarja tanulni az asztalos-ságot. 1952-ben azon a címen, hogy bírálta a pénzbeváltást, a Securitate néven újjászervezett titkosrendőrség adminisztratív határozattal a Duna-csatornához, Poarta Albă hírhedt kényszermunkatelepére deportálja. Kötörés a feladata. Egy év múlva sem engedik haza, hanem a dobrudzsai Mácin helységben jelölnek ki kényszerlakhelyet (D. O.) számára meghatározatlan időre. Itt él rettenetes nyomorban. Ilyeneket olvashatunk leveleiben: „...egyetlen gondolatom az evés”, „nem érdekel senki és semmi”, „semmim sincsen, csak az emlékeim”, „Én már azt sem bánám, ha bármilyen hosszú ideig tartana [a D.O.], csak ismerném a rám mért idő mennyiségét”. Közben időtöltésből absztrakt, látomásos rajzokat készített. Három és fél évi megpróbáltatás után 1955 augusztusában engedik hazaköltözni Kolozsvárra. Itt haláláig minden lépését figyelni, nyomon követi a Securitate. Előbb a főtéri templom renoválásánál raktáros, majd 1963-tól a plébánián titkár. Sokizületi gyulladás miatt egyre nehezebben jár, egyre nehezebben tud ceruzát fogni. 1970. április 1-jén nyugdíjazták. Az egyháznak köszönhetően a belvárosban, az Arany János utcai egyik Státusházban kap egyszobás emeleti lakást. Utolsó éveit két nagy élménye: 1969-ben útlevelet kap, felkeresheti Cecil nővérét Budapesten. 1974 novemberében meg Andor látogatja meg. 31 év után találkoznak, 15 napot töltenek együtt. Andor még Münchenben és Budapesten is időzik, összesen 7 hetet tölt az utazással. Hazatérte után állapota rohamosan romlik. Már csak a családfakutatás foglalkoztatja, s magával hozott családi levéltárának és relikviáinak az elosztása, biztonságba helyezése. A városban élő távoli rokona, Teleki Tibor intézi ügyeit. Gégerákban hal meg 1978. január 22-én, hamvait kívánsága szerint a Rio de la Plata folyóba szórják.

Ernő kolozsvári lakásának a foglya, az utolsó hét évben reggeltől estig karosszékben ül, már írni sem tud. Andor visz neki egy kis magnót, hogy azzal rögzítse emlékeit. A felvételek elkalódnak. Az Arany János utcai lakás azonban központtá válik. Ernőt állandóan látogatják az úri sorstársak, a „reakciós földbirtokosok és grófok” – ahogy a Securitate látta. Számos művész volt állandó barátja. Vetró Artúr, Cs. Erdős Tibor, Bernáth Aurél, Nagy Imre fordult meg otthonában. Miklóssy Gáborral telefonon tartotta a kapcsolatot. A szomszédban lakó Valovits László reggel a kiültetésnél volt segítségére. Román és zsidó értelmiségiek is jártak hozzá. S egy különleges vendég: Gáll Ernő, a „kommunista filozófus”. A párt Központi Bizottságának pötagja, a *Korunk* főszerkesztője rokon lélekre talált benne. Egy „másik világ” értékrendjét ismerte meg druszája vélekedéséből. A végén a megyei párttitkár meg is inti Gállt: mit jár egy grófhoz! Kis kimaradás után újra folytatja látogatásait.

Teleki Ernő 1980. november 27-én hal meg, a Házsongárdi temetőbe temetik. Halála után két héttel a Securitate hivatalfőnöke jóváhagyja 46 évre terjedő megfigyelési dossziéjának lezárását.

A televíziós szakember Ludvig Daniella először filmet készített Teleki Ernőről 2011-ben. Aztán annyi anyaga gyűlt össze, hogy annak maradandóbb feldolgozására gondolt, s felismerte, hogy az ikerestvér, Andor történetét is be kell vonni az összegzésbe. Így született meg ez a terjedelmes munka, amelyet leginkább dokumentumregénynek nevezhetünk. Egyik forrása Ernő és Andor levelezése volt. Andor addigi levelezését 1944-ben letétbe helyezte a Magyar Országos Levéltárba – mely csak fél század múltával vált kutathatóvá –, argentinai iratanyagát is eljuttatta Budapestre. Ernő démoni rajzai a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába kerültek. Ernő deportálásból írott leveleit a volt barátnő őrizte meg, s adta át a szerzőnek. Ernő néhány évig vezetett öregkori naplója is megmaradt. Mindezeket szinte összefogta a Securitate

irattárában lappangó, a Siguranța-anyagot is tartalmazó dossziésor. Nem kevesebb, mint 83 személy besúgói jelentése található benne. Köztük volt sorstársak, rokonok, művészek, „készséges” segítők. Magát Ernő gróft minden igyekezet, fenyegetés ellenére sem tudták kollaborálásra bírni. Még a homoszexualitás vádjával is próbálkoztak. Évente kiemezték a jelentéseket. Néha behívták, és figyelmeztetésben részesítették. Jóformán minden napjáról szól híradás. Többször is elhatározták, hogy lehallgatókészüléket szerelnek a lakásába, de mindig éppen nem volt szabad készülék. Végül 1976-ban sikerült a teljes „bepoloskázás”, s attól fogva óráról órára tudták követni az életét.

A szerző tulajdonképpen a sok dokumentumot időrendbe kellett hogy helyezze, s már meg is kapta könyve vázát. Persze néhol csak szemelgetett a jelentésekből, levelekből. S megírta az igen lényegre törő összefoglaló szöveget. Mivel nem számíthatott arra, hogy az olvasó ismeri a történelmi hátteret, ezt mindig felvázolja. Jóformán minden előforduló névhez életrajzi jegyzetet kapcsol. Alaposan tájékoztat a genealógiai, rokon vonatkozásokról. A könyv tulajdonképpen a 20. század európai, különösen erdélyi történetévé bővül, amelybe még amerikai események is bekapcsolódnak.

E sorok írója személyesen is ismerte Teleki Ernőt az 1960-as évektől. Édesapja és Gaal Péter nagybátyja (felesége Teleki lány volt) a baráti körhöz tartozott, mint a kötetből is kiderül. Abban a „kiváltságban” részesült, hogy a Securitate éppen e célcsoport megfi-

gyelésére akarta rávenni. Nem nehéz megállapítani: Teleki Ernő neve – bizonyos körökben – évtizedekig fogalom volt Kolozsvárt. Az eltűnő régi világnak az a tépelődő, alkotó, értékes alakja, akit nem lehetett megtörni. A rokonság révén tegyünk egy kiegészítést is: 1964 márciusában Teleki Ernő panaszkodik, hogy nem kap kiutazási engedélyt. Megjegyzi, hogy még Majthényi is megkapta, „igaz, miután öngyilkos lett”. A jegyzetelő szerint „kiléte ismeretlen”. Nos, berencsi és kesseleökeői Majthényi István báró (1910–1964) nagybátyám volt. Mezőszilvási földbirtokos. Bécsben végezte tanulmányait, s egykori osztálytársai rendezték ausztriai befogadását. Évekig hiába várta a kitelepedési vízumot, miközben rakodómunkásként kereste kenyerét. Március 22-én a Főtér sarokházának legfelső emeleti udvari függőfolyosójáról a mélybe vetette magát. Két napra rá kézbesítették az értesítést, hogy feleségével és fiával együtt megkapta a kitelepedési vízumot. Fia most is Ausztriában él. A család máig sem tudja, hogy az öngyilkosság volt-e a feltétele a vízumnak.

A kötetet Szücs György budapesti művészettörténésznek a Teleki Ernő művészetéről írt méltatása zárja. Igen gazdag bibliográfia, az öt titkosszolgálati dosszié jelzete, a jelentő ügynökök fedőnév-sora és persze névmutató egészíti ki. A képmellékletek 51 tétele a gyermekkortól az 1950-es évekig szemlélteti a két gróf élettereit, arcváltozását. Ezekhez Teleki Ernő nyolc szürrealis rajzának a reprodukciója társul.

Gaal György